

CENZURA ISTORIEI (1966–1972)

ION ZAINEA

Pe fundalul unei relaxări dogmatice și al reconsiderării relațiilor româno-sovietice, ce caracterizează perioada de „liberalizare” de la mijlocul anilor '60, era firesc ca adevărul să devină o obsesie pentru mulți slujitori ai domeniului istoriografic. Aspirația spre adevăr a dat naștere, după 1966, unei istorii justițiare, de reconsiderare a trecutului falsificat și debarasare de molozul grosier al epocilor anterioare. Noua politică a deschis un culoar îmbietor pentru istoricii cu spirit civic, pe care s-au angajat atât aceștia, cât și cei care au dorit să se afirme ușor și rapid, să-și câștige simpatia puterii. A fost, omenește vorbind, peste puțină ca istoricii să reziste tentației de a putea spune adevărul, ca și, la fel, ispitelor consacării și respectabilității.

Mândria regăsirii demnității naționale, a vechii civilizații geto-dace, continuității, sintezei daco-romane, a figurilor legendare ale feudalismului românesc se resimte printre rândurile lucrărilor apărute în această perioadă. Se revizuieste viziunea rolului național asupra mișcării lui Horea, asupra revoluției de la 1848, asupra războiului de independență și a reîntregirii statului național român, asupra primului război mondial. Sunt recuperate personalități precum Tudor Vladimirescu, Avram Iancu, Nicolae Bălcescu, Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, reabilitați istorici și oameni politici, totul, evident, cu reacții și conotații critice cerute de ideologia comunistă.

Dorința de revenire la adevăr, la moderație și bun simț în scrisul istoric a fost însă contracarată de acțiunea prohibitivă a sistemului de control editorial și a fost deturnată prin tot soiul de tertipuri și tehnici diversioniste. Aceasta deoarece valorificarea efectelor propagandistice ale mișcării de redescoperire a identității naționale intra în calculele tactice ale puterii; istoricii și autorii de literatură istorică au căpătat un loc privilegiat în ierarhia instrumentelor propagandei, ajutați și de un public avid să-și descopere trecutul și să se simtă răzbunat pentru anii de mistificare istorică agresivă¹.

Sub supravegherea unui aparat represiv care acționa ingenios și eficace, atât interdictiv, prin cenzură, cât și prin oferte ipocrite, deschideri de piste false, prin deturnarea energiilor și cumpărarea conștiințelor, istoriografia nu avea cum să meargă prea departe cu dezvăluirile. La rândul ei, gama atitudinală a istoricilor, reacția lor la comandamentele politicului a fost diferită, iar ea trebuie privită nu doar în context, ci și din toate perspectivele ce se pot deschide.

¹ Eugen Negri, *Literatura română sub comunism*, București, Editura Fundația Pro, 2003, p. 164.

O asemenea perspectivă poate fi oferită de actele emise de instituția cenzurii. Constatările acesteia, consemnate în documente, ne permit astăzi să urmărim cum s-a procedat cu scrisul istoric, modul în care a fost falsificat adevărul, criteriile după care s-a operat. Ne permit, totodată, să cunoaștem acel segment al istoriei care nu a văzut lumina tiparului. Nu în ultimul rând, avem posibilitatea de a constata atitudinea istoricilor în raport atât cu scrisul istoric și respectarea adevărului, cât și cu organul de control, care, până la clarificarea revizuirii marxismului în raport cu realitățile din țară, trebuia să vegheze ca în publicații să nu mai apară concepții și viziuni din fosta de până mai ieri orientare prosovietică² și să pregătească drumul propriu al noii Puteri.

Aspectele și fenomenele semnalate de cenzură denotă o multitudine de aspecte. Remarcăm, mai întâi, amploarea actului cenzural: de la marile sinteze de istorie la articole oricât de mici, de la revistele de specialitate la cele literare sau religioase, ce adăposteau studii de istorie, de la publicații ale arhivelor, muzeelor, bibliotecilor la expoziții și programe analitice ale facultăților de profil, în fine de la nume consacrate de istorici, oficiali sau nu, la diriguitori ai scrisului istoric sau nume cvasi-necunoscute, totul a fost supus controlului și efectelor acestuia.

Ofensiva regimului, prin cenzură, asupra scrisului istoric a închis istoria națională pe anumite segmente și a deschis-o pe altele, utile propagandei. Blocată intelectual, obișnuită să fie obedientă, o parte a istoriografiei române refuza să se desprindă de trecut, continuând să scrie ca în epoca stalinismului dogmatic din anii '50. Pe aceștia, cenzura i-a obligat să se alinieze. La polul opus, profitând de aerul libertar și „descoperind” valorile naționale, un alt segment al istoriografiei amenința să se transforme din susținător al ideologicului într-un demolator al acestuia; se despărțea de trecut râzând, vorba lui Marx, ba chiar și de ceea ce acceptaseră să facă atunci. Referindu-se la culegerea de *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. 1–5, București, 1959–1962, Andrei Oțetea mărturisea³: „Trebuie să precizez că, deși eu figurez pe foaia de titlu ca redactor-responsabil, n-am luat parte la pregătirea pentru tipar a acestei culegeri de documente. Nu răspund nici de introduceri... nici de rezumatele din fruntea documentelor, nici de note, nici de indici, nici de glosar. De altminteri, eu am protestat împotriva publicării lucrării sub responsabilitatea mea, dar nu s-a ținut seama de refuzul meu, comițându-se astfel un abuz“. Era anul 1970, iar controversatul academician, cu toată experiența sa în ale marxismului, se vede că nu cunoștea îndeajuns de bine regimul, din moment ce-și permitea un asemenea gest de sinceritate. Pe cei aparținând acestui segment, cenzura a trebuit să-i tempezeze. Între cele două extreme, gama atitudinală a istoricilor a fost foarte diferită.

S-a practicat în anii 1966–1972, am putea spune, o cenzură în „trepte” a scrisului istoric, reprezentând tot atâtea verigi din lanțul de filtre pe care trebuia să-l parcurgă orice lucrare înainte de a vedea lumina tiparului. Prima treaptă era autocenzura, pregătirea textului pentru a corespunde din punct de vedere al materialismului științific, iar următoarea o reprezenta editura/redacția, de unde intere-

² Marin Radu Mocanu, *Cenzura comunistă* (documente), București, Editura Albatros, 2001, p. 33.

³ În prefața la volumul *Tudor Vladimirescu*, Editura Științifică, 1970.

sul acordat de putere acestor instituții, prin intermediul cărora controla întreaga activitate editorială. Supravegheate continuu, editurile/redacțiile trebuiau să trimită la control toate materialele de istorie, indiferent de mărime și conținut. Având rolul de simplu executant, conducerea editurii/redacției făcea partea murdară a cenzurii: prezenta autorului observațiile venite de la instanța superioară de control și soluțiile propuse spre rezolvare. Dacă „rezolvările” erau acceptate, cartea/articolul se publica, dacă nu, se amâna. Au existat și cazuri, nu puține, în care editura a primit indicația să nu publice o carte, ori să elimine un articol dintr-o publicație fără consultarea autorului. Întâlnirile autor–conducerea editurii/redacției, jenante de ambele părți, au fost curând abandonate. În felul acesta a fost simplificată procedura, iar totodată s-a asigurat deplina conspirativitate adevăratei instituții de control.

Adevărata cenzură a istoriei s-a făcut la *Dirrecția Generală a Presei și Tipăriturilor*, instituție înființată în anul 1949, ce funcționa pe lângă Consiliul de Miniștri, fiind organizată pe direcții și servicii. Laboratorul în care s-a plămădit și direcționat scrisul istoric în sensul dorit de putere a fost *Serviciul Ideologie*, unde, inevitabil, ajungeau pentru control toate lucrările și articolele. Principalii săi cenzori, în perioada pe care o avem în vedere, semnează „NM” și „NE”. În sectorul activității pe care o desfășurau, cei doi se dovedeau adevărate autorități. Stăpâneau bine domeniul istoriografic și posedau o pregătire impecabilă din punct de vedere ideologic. Aveau experiență în munca de cenzură, lucru care transpare din documente. Din observațiile făcute la sutele de lucrări controlate, pentru care au cerut aviz superior, nici una nu le-a fost contestată, fapt semnificativ într-o activitate în care se putea ușor greși, din neatenție ori într-o chestiune de interpretare. Autoritatea lor se prelungea asupra conducerii editurilor, redacțiilor, muzeelor, universităților, Consiliului Culturii și Educației Socialiste, Departamentului Cultelor etc., pentru care observațiile cenzorilor deveneau obligatorii și trebuiau executate întocmai. Singura autoritate căreia i se subordonau era conducerea superioară a P.C.R., cu care colaborau perfect.

După cum reiese din actele eminate de către D.G.P.T. (note de observații, referate, sinteze), în perioada 1966–1972 a crescut simțitor numărul studiilor, articolelor și lucrărilor editoriale de istorie care nu au primit „bun de tipar” în forma în care au fost trimise la control. Pe unele, editurile și redacțiile au renunțat să le mai publice; altele, după ce au fost supuse, la sesizarea cenzorilor, dezbaterii unor „colective de specialiști”, ori avizului „organelor de partid competente”, au fost refăcute structural și au putut să apară⁴.

Problemele semnalate de cenzură în controlul lucrărilor și articolelor de istorie, înainte de publicare, au fost grupate, după natura lor, în câteva categorii.

O primă categorie se referă la „*prezentarea necritică a burgheziei și moșierimii, a partidelor acestora, a unor oameni politici din trecut și a monarhiei*”. Încurajați de noul curs politic, istoricii încercau o prezentare mai aproape de adevăr a locului pe care l-au avut, în anumite momente istorice, diferitele parti-

⁴ Arhivele Naționale — Direcția Județeană Satu Mare (în continuare A.N.D.J. SM), fond *Centrul Presei și Tipăriturilor*, d. 12, f. 54.

de, grupări politice, reprezentanți ai burgheziei și moșierimii. Asemenea încercări n-au fost întru totul respinse de cenzură, dar se considera că ele nu sunt „însoțite de suficient discernământ politic și atitudine critică“, lucru care ar fi condus adesea la „o prezentare neștiințifică, apologetică a rolului acestora în istoria țării“. Organul de control constata că, în loc să fie „analizate în spiritul critic indicat de documentele de partid“, tot mai multe lucrări și studii „acreditau ideea că rolul hotărâtor în realizarea unirii (Transilvaniei cu România) l-a avut burghezia transilvăneană, Partidul Național Român“. În volume și studii care prezentau viața politică în anii interbelici, cenzorii apreciau că analiza autorilor „se restrângea la atitudinea cercurilor guvernamentale sau a opoziției burgheze, tratându-se lapidar sau chiar ignorându-se existența organizațiilor politice muncitorești, programele și activitatea acestora“. Adesea, autorii „își îndreptau ascuțișul criticii spre partidul guvernamental“, celelalte formațiuni politice burgheze aflate în opoziție apărând într-o lumină favorabilă, de militante pentru progres social și drepturi democratice. Activitatea unor politicieni burghezi, precum Brătienii, I. G. Duca, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Take Ionescu, Alex. Vaida-Voevod, Iuliu Hossu „apărea în unele lucrări apreciată în general pozitiv“, uneori chiar „cu caracterizări superlative“. Unii autori „nu reliefauseră laturile contradictorii ale programelor politice ale partidelor național-liberal, țărănist, nu se scotea în evidență caracterul demagogic și diversionist“ al acestor programe.

Îngrijitorii edițiilor unor antologii de documente, lucrări ale unor istorici mai vechi, scrieri memorialistice propuse spre reeditare „preluau neselectiv și o serie de aprecieri și informații ce denaturau adevărul istoric“, fără ca studiile introductive să clarifice aceste aspecte. Alți autori „prezentau global burghezia ca o forță politică ce ar fi militat consecvent și deasupra intereselor înguste de partid pentru apărarea independenței și suveranității naționale, ignorând laturile antinaționale ale politicii externe promovate de cercurile burgheze reacționare“. În studiile ce prezentau etapele subordonării României de către Germania nazistă, sau împrejurările care au dus la Dictatul de la Viena, „se ignora complicitatea forțelor reacționare interne“, căutându-se explicații cu precădere în conjunctura internațională. O serie întreagă de materiale au fost semnalate de cenzură pentru că încercau să acrediteze ideea că „odată cu accentuarea crizei dictaturii militaro-fasciste, atât reprezentanții cercurilor burgheze nefasciste, cât și guvernanții regimului, cu știrea sau la cererea expresă a lui Ion și Mihai Antonescu, au tototot, prin canale diplomatice de contact cu Națiunile Unite, inclusiv cu Uniunea Sovietică, pentru desprinderea de Axă, că au fost determinați să recurgă la acest pas îngrijorător de soarta viitoare a țării, de starea în care ajunsese populația, armata română“.

Între primele lucrări menționate, la această categorie de probleme, se număra *O zi din istoria Transilvaniei* de V. Netea, ce făcea o „elogiere insistentă a poziției și activității conducătorilor P.N.R. în vederea unirii Transilvaniei cu România“. Pe aceeași linie se situau lucrările *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia* de Șt. Pascu, *Desăvârșirea unificării statului național român*, sub redacția lui Miron Constantinescu, articolele semnate de C. Nuțu, *Partidul Național Român din Transilvania și problema unirii* („Studii — revista de istorie“ nr. 6/1968), V.

Netea, *Adunarea de la Alba Iulia* („Revista română de istorie“ nr. 6/1968), Z. Muntean, *Mărturie* („Apullum“ VII/2/1968), ori evocarea *Gh. Pop de Băsești, 1835–1919* ce urma să apară, sub semnătura lui Gh. I. Ioniță, în nr. 6/1968 al „Analelor I.S.I.S.P. de pe lângă C.C. al P.C.R.“.

Personalitatea lui I.I.C. Brătianu era evocată „fără delimitările impuse de o analiză critică, obiectivă“, în studiile semnate de I. Gheorghiu, *Trei documente inedite despre relațiile româno-ruse din anul 1909* („Analele Universității București“, seria istorie, 1967), E. Campus, *Activitatea diplomatică a României între anii 1914–1918* („Revista română de istorie“ nr. 6/1968), V. Novac și C. Dumitrescu, *I.I.C. Brătianu și desăvârșirea unității statului român*, („Argeș“, nr. 5/1968). Materialul semnat de C. Dumitrescu și V. Novac, cu titlul *Cetățean al statului român al tuturor românilor* („Argeș“, nr. 9/1968), prezenta ca „exclusiv pozitivă și patriotică — fără nicio rezervă — întreaga activitate politică desfășurată de Take Ionescu“, în timp ce personalitatea lui I. Mihalache „era în mod deosebit elogiată“ într-un studiu ce urma să apară în „Analele Universității București“, seria istorie, 1968, sub titlul *Politica internă a guvernului Blocului Parlamentar* de I. Scurtu.

Într-o lumină „insuficient de critică“ se aprecia a fi prezentată politica externă promovată de cercurile oficiale burgheze din România în perioada premergătoare izbucnirii celui de-al doilea război mondial în lucrările: *O etapă rodnică în istoria relațiilor diplomatice româno-sovietice, 1928–1936* de I. N. Oprea și *Istoria Bucureștilor* de C. C. Giurescu, în care se făcea și aprecierea că Antonescu era hotărât să participe la operațiunile militare în calitate de aliat al lui Hitler deoarece „credea că în felul acesta își va asigura nu numai Basarabia, retrocedată Uniunii Sovietice în iunie 1940, dar va determina și o revizuire a Dictatului de la Viena“⁵.

În versiunea inițială a volumului *Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848*, organul de control aprecia că autorul, C. C. Giurescu, prezenta „într-o viziune cu totul personală“ nașterea și evoluția burgheziei române până la 1848 în Moldova și Țara Românească, „neglijând trăsăturile esențiale ce caracterizează — în lumina materialismului istoric — burghezia ca clasă, procesul de apariție și dezvoltare a ei“. Articolul *Vechi case bucureștene. Casa Cleopatra Trubotzkoi* de G. Potra a fost eliminat din volumul omagial *București*, deoarece autorul descria „într-o manieră ce denatura realitatea istorică“ viața înaltei societăți bucureștene de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Pe aceeași linie, articolul *Situația țăranimii din Dobrogea la sfârșitul sec. al XIX-lea* („Culegere de studii“, Institutul Pedagogic Constanța, 1970) a fost semnalat deoarece „elogia o serie de moșieri dobrogeni“ care i-au apărat pe țăranii în fața abuzurilor administrației. Articolul *Adunarea Partidului Național Țărănesc de la Alba Iulia din 6 mai 1928* („Studii și articole de istorie“, nr. XV/1970) de A. Giuglea a fost sesizat pentru că „nu realiza o analiză profundă a tacticii Partidului Național Țărănesc, de speculare și manevrare, pentru interesele politicia-

⁵ Arhivele Naționale — Direcția Județeană Bihor (în continuare A.N.D.J. BH), fond *Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor — Unitatea Oradea*, d. 24, f. 1–19.

niste, a maselor nemulțumite de guvernarea liberală“. Dacă articolul a apărut, după refacere, în nr. XV/1970 al revistei „Studii și articole de istorie“, din același volum a fost eliminat articolul *Formarea guvernului liberal și alegerile parlamentare din anul 1922*, autor I. Bitoleanu, deoarece cuprindea „o succesiune de aprecieri pozitive asupra unor partide, grupări și oameni politici burghezi“, cărora li se atribuiă „merite în democratizarea vieții social-politice a României din primii ani de după Marea Unire“. La concluzii asemănătoare ducea și articolul *București — centrul frământărilor politice pentru adoptarea Constituției din martie 1923* (vol. *București*, editat de Muzeul de Istorie București, 1971) de E. Popescu, în care autoarea „cita necritic pasaje din articolele și cuvântările lui Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ion Mihalache, Pan Halipa“. Pe aceeași linie, studiul lui Florea Nedelcu pe tema campaniei electorale din preajma alegerilor parlamentare din noiembrie–decembrie 1937, din culegerea *P.C.R. în viața social-politică a României, 1921–1944*, sub redacția lui Gh. Matei, „atribuia P.N.Ț. și P.N.L. merite deosebite în apărarea libertăților constituționale, a suveranității de stat“. Aprecieri elogioase la adresa P.N.L. au depistat cenzorii în articolul *Studii privind dispariția Partidului Conservator*, de M. Mușat și, la fel, în volumul *I. G. Duca — Discursuri, scrisori, telegrame și articole*, sub redacția lui V. Arimia, unde documentele cuprindeau „elogii formulate la modul superlativ asupra programului și guvernărilor liberale“, Partidul Național Liberal fiind considerat „suprema speranță“ a poporului român, iar linia politică liberală „în deplină concordanță cu interesele țării“.

Studiul lui I. Scurtu, *Întemeierea Partidului Țărănesc*, a fost oprit de la publicare în „Analele Universității București“, seria istorie, nr. 2/1971, întrucât autorul făcea „o prezentare necritică a programului țărăniștilor“, în forma inițială, lucrarea *Viața politică din România, 1910–1914*, de A. Iordache, „trata evenimentele exclusiv prin prisma activității partidelor burgheze“, acțiunile maselor sau cea desfășurată de P.S.D. fiind practic omisă. În ediția îngrijită de N. Cursaru din Nicolae Iorga, *România cum era până la 1918* au fost depistate texte ce exprimau „adânc respect pentru munca creatoare a lui I. C. Brătianu“. Pe aceeași linie se situau volumul *România în anii neutralității, 1914–1916*, de C. Nuțu, studiul semnat de Savel Rădulescu despre Nicolae Titulescu din culegerea *Diplomați iluștri*, lucrarea *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921–1924*, de M. C. Stănescu, sinteza *Istoria românilor*, de C. C. Giurescu, ori volumul V din tratatul *Istoria României (1878–1918)*, sub redacția lui V. Maciu, în care existau „aprecieri elogioase repetate asupra activității lui Ion I. C. Brătianu“ în perioada neutralității, la tratativele de pace de la Versailles, ori ca inițiator al reformelor democratice de după primul război mondial.

O serie de alte lucrări scoteau în evidență dimensiunile pozitive ale lui Iuliu Maniu. Este cazul lucrării *Mișcarea antifascistă și revoluția populară din Banat*, de W. Marin și Gh. Oancea, unde fruntașul țărănist era citat ca „democrat consecvent“, „adept al regimului constituțional“, ori al articolului *Mărturiile unui contemporan despre unire* de Z. Munteanu („Apulum“, VIII/1969). Articolul *Proiectul de lege agrară depus din inițiativă parlamentară în 1920*, de I. Scurtu („Analele Universității din București“, seria istorie, nr. 2/1970), a fost semnalat

deoarece „contura un portret exclusiv pozitiv lui I. Mihalache“, volumul omagial *București* „prezenta de pe poziții obiectiviste activitatea politică a lui Armand Călinescu“, ca și compendiul *Istoria românilor* de C. C. Giurescu, unde Armand Călinescu era socotit „exponentul cel mai ferm al măsurilor antigermene și personalitate de prim rang între oamenii politici burghezi din perioada interbelică“.

Lucrarea *România în anii neutralității* „încearcă să disculpe pe Titu Maiorescu, Al. Marghiloman și alți oameni politici filogermani“, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921–1924* „aprecia necritic activitatea politică a lui Al. Averescu“, în timp ce articolul *Aspecte ale emigrației politice din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, de C. Boia, „prezenta exclusiv pozitiv pozițiile pe care s-au situat, în problema căilor de eliberare a românilor aflați sub stăpânire habsburgică, A. C. Popovici sau trădătorul V. Mangra“. Studiul semnat de Fl. Salvan, *Despre activitatea diplomatică a lui O. Goga pentru unirea Transilvaniei cu România* („Culegere de studii și cercetări-Cumidava“, vol. II/1969), prezenta pe poetul și omul politic ardelean ca „susținător al unor idei democratice din cele mai avansate“, în volumul *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800–1867*, de N. Albu, Andrei Șaguna apărea ca „o personalitate profetică... ce s-a făcut simțită în însăși măduva vieții naționale a românilor transilvăneni“, iar monografia *Take Ionescu*, de Vasile Netea, ca și studiul *Activitatea diplomatică a lui Take Ionescu, 1913–1921* („Buletin de studii și referate“, nr. II/1970, A.D.I.R.I.), de același autor, conturau personalitatea acestuia „exclusiv prin epitete superlative“. În lucrări dedicate lui Nicolae Titulescu, precum volumul semnat de I. M. Oprea, *Activitatea diplomatică a lui Nicolae Titulescu*, ori studiul lui Savel Rădulescu, din volumul *Diplomați iluștri*, amintit deja, au fost depistate afirmații în disonanță cu linia oficială.

O „notă apologetică“ asupra politicii externe a dictaturii carliste exprima V. Moisuc în volumul *Diplomația României și apărarea suveranității și independenței naționale, martie 1939–mai 1940*. Lucrarea *Lupta poporului român împotriva Dictatului de la Viena*, de T. Bunescu, pune într-o lumină pozitivă, de rezistență împotriva arbitrajului fascist, o serie de „politicieni reacționari“ ca M. Manoilescu, I. Gigurtu, I. Maniu, Brătienii. Cele „câteva rezerve formulate față de politicieni burghezi“ de A. Simion, în lucrarea *În culisele diplomatice ale Dictatului de la Viena*, erau estompate prin „aprecieri după care singurul factor responsabil de acceptarea dictatului a fost regele Carol al II-lea, și el forțat de situația internațională“.

Sub „influența bibliografiei străine ce le stă la bază“, o serie de articole, aparținând lui T. Udrea, *Acțiuni diplomatice premergătoare insurecției antifasciste din august 1944* („Studii. Revista de istorie“, nr. 4/1969), *Aspecte ale relațiilor diplomatice româno-turce în anii 1941–1944* („Buletin de studii și referate“, A.D.I.R.I., nr. 2/1970), *Acțiuni ale P.C.R. pentru făurirea Frontului Patriotic Antifascist* („Studii. Revista de istorie“, nr. 3/1971), „puneau într-o lumină favorabilă atât pe reprezentanții partidelor «istorice», cât și pe guvernanții dictaturii militaro-fasciste“. La fel, studiul *O sursă importantă privitoare la criza regimului politic antonescian*, de C. Căzănișteanu, prezentând informații din jurnalul generalului R. Rosetti, din anturajul antonescian, articolele *Criza guvernării*

antonesciene în lunile care au precedat istoricul act de la 23 August 1944, de A. Cimpoiu, *Istoriografia românească privind insurecția din august 1944*, de M. Rusenescu, *Istoriografia străină despre insurecția armată din august 1944 din România*, de I. Chiper, din același număr 3/1971 al revistei de istorie, „Studii”. Între aprecierile critice la adresa conducătorilor regimului antonescian, în volumul *Mișcarea antifascistă și revoluția populară din Banat*, de W. Marin, apăreau și „pasaje în care se afirma că I. Antonescu și-a schimbat, începând cu 1943, conduita în relațiile cu Germania, refuzând, mai des și mai ferm, anumite cereri germane” și că „M. Antonescu — din însărcinarea Conducătorului — va tatona soluții de desprindere din alianța nefastă”.

Instituția de control aprecia că dacă în perioada anilor 1966–1968 „încercările de subliniere a locului și rolului monarhiei de Hohenzollern-Sigmaringen în istoria poporului român” s-au manifestat mai ales prin antologii de documente, în intervalul 1969–1972 „se încerca revizuirea unor critici și aprecieri formulate de istoriografia marxistă”. S-au manifestat „tendințe de argumentare a necesității dinastiei străine” și „teoretizării sentimentelor promonarhice ale românilor” (îndeosebi ardeleni), susținându-se că aducerea în țară a dinastiei străine a fost expresia dorinței populare. Numeroase studii și lucrări conțineau „aprecieri privind rolul personal al regelui Carol I în obținerea independenței, tactul și consecvența cu care a dictat politica externă a țării spre obiective pașnice, perseverența cu care s-a interesat de soarta românilor aflați sub jugul imperiului austro-ungar”; Ferdinand, întregitorul de țară, „apărea cu merite pe linia legiferării într-un spirit radical a reformei agrare din 1921, inițiator de valoroase opere științifice și cultural-naționale”; Carol al II-lea era prezentat drept „singurul factor burghez care s-a împotrivit cu fermitate grupărilor fasciste”; în câteva lucrări ce prezentau desfășurarea evenimentelor din august 1944, erau puse în evidență meritele lui Mihai și ale Casei Regale.

Asemenea tendințe au depistat cenzorii în lucrarea *Ideia de republică la români*, de Gh. Ghimer, volumele (5) de *Documente privind problema țărănească în Oltenia în primele două decenii ale sec. al XX-lea*, editate în 1970 de filiala din Craiova a Academiei R. S. R., în partea ilustrată a lucrării *Medalii și plachete românești*, de Gh. Buzdugan și Gh. Niculiță, ori însemnările memoriale ale lui I. Constantinescu, *Domnilor; vă stricați sănătatea degeaba* („Magazin istoric”, nr. 7/1971). În mai multe fragmente din *Titu Maiorescu — însemnări zilnice*, publicate de A. Iordache, M. Josa și T. Lungu („Studii. Revista de istorie”, nr. 2/1971), erau reproduse integral textele telegramelor trimise de Maiorescu unor membri ai Casei Regale, care „elogiau înalta și neclintita străduință a regelui Carol”, exprimau „profunde sentimente ale întregii țări” față de Ferdinand, „recunoștința pentru toate probele de devotament și abnegație pentru România”, oferite de regina Elisabeta.

În lucrarea *Viața politică în România, 1910–1914*, de A. Iordache, Carol I „apare ca un pacifist, dar atent la apărarea intereselor țării și ale întregului popor român”; ideea era subliniată și în articolele *Noi achiziții de xerocopii după documente din arhivele vieneze*, de Elena Moisuc („Revista Arhivelor”, nr. 1/1969) și *Începutul orientării politicii externe românești dinaintea izbucnirii primului răz-*

boi mondial, de A. Iordache („Revista română de relații internaționale“, nr. 3/1971) în care se susținea, în plus, „existența unor mărturii că regele Carol a sprijinit eforturile guvernului român pentru apropierea de Antantă“. În compendiul *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, de C. C. Giurescu, „se repetau cu insistență amănunte și aprecieri pozitive asupra rolului și locului monarhiei în istoria României“, studiul lui N. Ciachir *România și problema orientală, 1875–1878* („Revista română de relații internaționale“, nr. 2/1970, A.D.I.R.I.) conținea „pasaje ce atribuiau lui Carol I un rol important în orientarea politicii țării spre câștigarea independenței României și sprijinirea luptei de eliberare națională în Balcani“, în timp ce însemnările memorialistice ale generalului în rezervă I. Dumitrache, *Contribuții privind participarea Corpului de munte din Brașov la eliberarea Nordului Transilvaniei, 23 august–13 septembrie 1944* a fost eliminat din „Culegeri de studii și cercetări-Cumidava“, vol. IV/1970–1971 deoarece „nu se ocupa decât de acțiunile camarilei regale și ale armatei“, toate meritele fiind atribuite exclusiv acestora, fără a aminti niciun cuvânt „despre rolul P.C.R. în acest moment istoric“. Aprecieri „pozitive“ privind monarhia au fost semnalate de cenzură în culegerea *Evoluția gândirii istorice românești*, de P. Teodor, care conținea și un articol al lui D. Onciul în care „aducea elogii întemeietorului Dinastiei române și Regatului român — Carol I“; de asemenea în cuprinsul memoriilor lui N. Iorga *O viață de om — așa cum a fost*, ori în cele două volume de însemnări ale aceluiași autor, *România cum era până la 1918*, în care „apăreau frecvent pasaje ce făceau apologia monarhiei“ preluate de îngrijitorii edițiilor din lucrările originale ale marelui savant. Ton ceremonios și elogii la adresa lui Carol I „reveneau cu insistență“ în volumul *Mihail Kogălniceanu — documente diplomatice*, publicate sub redacția lui G. Macovescu, Dinu C. Giurescu, C. Turcu și, la fel, în volumul III din *Perpessicius-Opere*, care făcea același lucru cu Ferdinand, „proslăvind însușirile, superioarele atitudini sufletești, științifice sau artistice ale celui de-al doilea rege al Românilor“⁶.

Probleme de cu totul altă natură au fost semnalate în lucrări referitoare la istoria P.C.R., a mișcării muncitorești din România. La această categorie de lucrări, factorul de control remarcă, în contrast cu categoria anterioară, „*fenomene de subestimare, de prezentare necorespunzătoare a mișcării muncitorești, în general, a unor laturi din activitatea P.C.R. în mod special*“. Adesea, „prezența și poziția mișcării muncitorești în momente istorice importante erau fie ignorate, fie reliefate în insuficientă măsură“. Unele studii privind evenimentele din timpul și de după încheierea primului război mondial „nu reușeau să consemneze, pe măsura importanței lui, momentul de cotitură pe care l-a reprezentat apariția P.C.R. în viața social-politică a țării“.

Instituția de cenzură a intervenit în numeroase materiale „cu deficiențe“ mai ales în prezentarea momentului 23 august 1944. Cel mai frecvent, acestea erau deficitare „din punctul de vedere al sublinierii documentate a rolului P.C.R. de inițiator, organizator și conducător“ al „insurecției“, pe care o serie de relatări și

⁶ A.N.D.J. SM, *Fond cit.*, d. 12, f. 75–97.

însemnări memorialistice ale unor militari o considerau lovitură de palat, în care rolul principal l-au avut regele și Casa Regală. Într-o serie de studii privind trecutul mișcării comuniste și muncitorești din România, analiza „se concentra în mod exagerat asupra unor laturi negative din activitatea organizațiilor politice ale muncitorimii”. Unele studii rămăneau „tributare unor vechi aprecieri privind începuturile mișcării socialiste din România și asupra unor militanți socialiști”; se aduceau acuzații în bloc întregului Partid Socialist de a fi neglijat, în activitatea sa, problema desăvârșirii unificării statului național român sau socialiștilor români transilvăneni de a fi acceptat actul unirii numai cu anumite condiții.

A continuat tendința, semnalată de cenzură, mai cu seamă în culegeri de documente, „să se preia fără discernământ și necomentat” teze față de care materialele oficiale exprimau „rezerve clare”, cum ar fi: lupte fracționiste intestinale, acceptarea unor lozinci și tactici de luptă venite de la foruri din afara țării — Comintern, Federația Comunistă Balcanică —, cu implicații dăunătoare pentru viitorul națiunii române, pentru integritatea teritorială a statului, sau prezentând pericolul spargerii unității partidului.

Organul de control aprecia că, de la un studiu la altul și de la un autor la altul, „au apărut inconsecvențe în aprecierea unor fruntași ai mișcării muncitorești, inclusiv a luptei revoluționare a unor militanți comuniști”. Se menționa că în unele cazuri „nu era subliniată participarea unor membri ai conducerii superioare de partid la activitatea revoluționară din anii ilegalității”, în altele fiind semnalat modul în care se reflecta „rolul pe care l-au avut anumiți militanți care au deținut în trecut funcții în conducerea de partid”. În paralel, s-a semnalat „prezentarea necorespunzătoare a activității unor conducători social-democrați de dreapta”, fiind nominalizați C. Titel Petrescu, Șerban Voinea și Mișa Levin.

Lărgirea surselor folosite la întocmirea unor volume antologice de documente privind istoria mișcării muncitorești, neînsoțite de „creșterea spiritului critic de selecție”, ar fi dus la situația ca, în asemenea culegeri, „să fie incluse materiale ce proferau de la imprecizii anticomuniste la modul general, până la invective la adresa lui Karl Marx, Fr. Engels și V. I. Lenin”, la adresa Internaționalei I sau Comunei din Paris, ori „tributare cultului personalității lui Stalin”. Concluzia cenzorilor avertiza pe istorici și devenea directivă pentru scrisul istoric: „Din aglomerarea unor astfel de aspecte negative, în contrast cu concluziile ce se desprind în legătură cu rolul forțelor politice ale burgheziei — meritele istorice ale P.C.R. în trecutul țării apăreau umbrite”.

În legătură cu începuturile mișcării muncitorești, o „tratare unilaterală” se întâlnea în lucrarea *Viața politică în România la sfârșitul secolului al XIX-lea (1889–1899)* de Traian Lungu. De asemenea, autorii monografiei *Banatul*, în caracterizarea P.S.D. și a conducerii acestuia, puneau accentul pe activitatea aripilor de dreapta, întregul partid fiind caracterizat ca oportunist. În volumul *Refacerea P.S.D. din România* de N. Copoiu, autorul „scotea în evidență în mod pregnant și unilateral latura negativă” din activitatea lui C. Dobrogeanu-Gherea, „aprecieri depășite” asupra activității lui Gherea revenind și în volumul *Istoria Bucureștilor* de C. C. Giurescu, în care se afirma că „începuturile mișcării muncitorești din țara noastră au fost dominate de gândirea oportunistă” a acestuia.

În lucrarea *Pagini din istoria mișcării muncitorești hunedorene, 1914–1944*, editată de Muzeul regional Deva, erau reproduse documente în care P.S.D. din România era apreciat ca partid „social-fascist”, iar în volumul *Din istoria legăturilor revoluționare româno-bulgare, 1900–1916* de E. Bildescu, atitudinea mișcării muncitorești față de cele două războaie balcanice „nu era tratată suficient de diferențiat”. Problema era „confuz abordată” și în volumele *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1900–1915* și *Presa muncitorească și socialistă din România, 1907–1916*, vol. II, partea a 2-a.

Contrar indicațiilor cuprinse în documentele de partid, privind componența Consiliului Național Român Central, în articolul *Partidul Național Român din Transilvania și problema unirii* de C. Nuțu („Studii — revista de istorie” nr. 6/1968) se susținea că „principiul parității a fost respectat doar până la tratativele de la Arad”; poziția „militantă, favorabilă unirii”, a mișcării social-democrate din Transilvania „ocupa un loc cu totul secundar” în volumul *O zi din istoria Transilvaniei*, de V. Netea; prezentând evenimentele din toamna anului 1918 din Transilvania, articolul *Unirea în perspectiva semicentenarului* de E. Hulea („Apulum” VII/2, 1968) susținea că „după explozia uraganului social de la începutul lunii noiembrie (în mișcarea revoluționară) se produce un curs de modernizare și de nouă orientare”; iar Tiron Albani, în amintirile publicate sub titlul *Unirea*, susținea că socialiștii români din Ardeal, observând la popoarele din jur greutățile ce le întâmpinau în direcția declanșării revoluției, au renunțat la luptă. Rolul socialiștilor transilvăneni și activitatea lor în sprijinul desăvârșirii statului unitar român, pentru organizarea maselor în vederea realizării acestui deziderat „este subapreciat” și în lucrarea *Jurnal de front 1914–1918* de D. Ciumburdeanu, iar volumul *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916–1921* cuprindea de asemenea „câteva materiale în care poziția socialiștilor față de problemele legate de unire apăreau confuz”. În antologiile *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea 1 (1900–1907) și partea a 2-a (1907–1916) și *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, vol. 1916–1921 și vol. 1910–1915, cenzura a depistat o „insuficientă străduință din partea I.S.I.S.P. de a cuprinde documente care să permită studierea și aprofundarea problemelor mișcării muncitorești din Transilvania, a legăturilor ei cu mișcarea muncitorească din celelalte provincii”, iar în volumul *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II, partea 1 (1900–1907) „nu era prezentă ideea luptei maselor pentru unirea Transilvaniei cu România”⁷.

Din seria lucrărilor în care trecutul mișcării muncitorești, în general, și istoria P.C.R., în special, erau „necorespunzător tratate”, organul de control menționa de asemenea compendiul *Istoria românilor*, de C. C. Giurescu și lucrarea *Dictatura regală*, de Al. Gh. Savu, ca și articolul *Relațiile P.C.R. cu celelalte partide în anii 1922–1923*, de M. Rusenescu („Studii. Revista de istorie”, nr. 3/1971), ce „înșira o întreagă serie de lozinci greșite, cu urmări sectare, în activitatea comuniștilor” și lucrarea *Mișcarea antifascistă și revoluția populară din Banat*, de W. Marin, în care „laturile pozitive ale activității P.C.R. apăreau mult estompate” datorită „amploarei cu care erau relatate o serie de aspecte negative”.

⁷ A.N.D.J. BH, *Fond cit.*, d. 24, f. 19–30.

Culegerea de documente *Fr. Engels în publicistica română*, sub redacția lui I. Popescu-Puțuri și A. Deac, reproducea articole în care „se proferau invective la adresa comuniștilor“, iar documentele din culegerea *Comuna din Paris și mișcarea muncitorească și democratică din România*, alcătuită de un colectiv condus de aceiași I. Popescu-Puțuri și A. Deac, „nu reușeau să releve decât în mică măsură etapa superioară pe care a constituit-o apariția P.C.R. pe arena mișcării muncitorești și revoluționare din România“. O serie de lucrări și articole, ca *I Mai în România (1890–1970)*, de Al. Matichescu, *Contribuții la istoria F.U.M. din Transilvania*, de I. Mațin („Korunk“, nr. 4/1971), *File din istoria U.T.C.*, sub redacția lui Fl. Dragne, au atras atenția cenzorilor deoarece „reproduceau documente referitoare la incidentele ce au avut loc între comuniști și social-democrați în timpul unor întâlniri din perioada interbelică“. Articolul *Relațiile P.C.R. cu celelalte partide în anii 1922–1928*, de M. Rusenescu („Studii. Revista de istorie“, nr. 3/1971), aducea în prim-plan alianța cu P.N.Ț. și diverse partide „burgheze“, în timp ce „colaborarea cu P.S.D. era abia amintită“.

Dintre lucrările care scoteau în evidență meritele unor fruntași social-democrați ori „rămâneau tributare vechii optici de prezentare a începuturilor mișcării muncitorești și socialiste din România“ amintim lucrarea *Frontul Unic Muncitoresc*, de Gh. Țuțui și A. Petric, volumul V al tratatului *Istoria României (1878–1918)*, sub redacția lui V. Maciu, precum și *Pagini de luptă din trecut, 1914–1936*, de Petre Constantinescu-Iași. Aspecte negative din activitatea P.C.R. au fost depistate în lucrarea *Crearea P.C.R., 1916–1921*, de Clara Cușnir Mihailovici, Fl. Dragne și Gh. Unc, din care „rezultau tendințe regionaliste din partea organizațiilor din Basarabia, care nu doreau să se încadreze în mișcarea revoluționară din România decât dacă vor primi directive și sprijin din afară“, apreciere întâlnită și în lucrarea *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921–1924*, de M. C. Stănescu.

Dintre lucrările semnalate ca punând pe plan secundar „rolul P.C.R. de inițiator, organizator și conducător al insurecției“ amintim editorialul *23 August — contribuție la victorie*, din nr. 8/1971 al revistei orădene „Familia“, ori lucrarea *Cronica unor zile eroice*, sub redacția lui V. Liveanu. Altele așezau în prim-plan „condițiile favorabile create de factorii externi“, plasând „armata sovietică eliberatoare înaintea factorilor interni“, așa cum era cazul articolului *S-a întâmplat în urmă cu un sfert de veac*, de P. Bunta („Korunk“, nr. 8/1969) ori *Lupta partidului nostru pentru egalitatea în drepturi și frăție* („A Hót“, nr. 18/1971). Versiunea românească a memoriilor mareșalului sovietic G. K. Jukov, *Amintiri și reflecții*, a fost semnalată deoarece „lăsa nelămurite o serie de afirmații“ și conținea „omisiuni ce minimalizau manifestările antifasciste și mișcarea de rezistență în țara noastră, ca și eforturile poporului român pentru zdrobirea fascismului“.

Afirmații și aprecieri care „veneau în contradicție cu adevărul istoric“ făcea și generalul în rezervă Marcel Olteanu în articolul *Amintiri din vremea insurecției* („România literară“, nr. 34/1971), care vedea în P.C.R. „un grup izolat, cu poziție singulară de împotrivire față de hitleriști“. Supralicitarea rolului jucat de diverse forțe politice în organizarea și desfășurarea așa-zisei „insurecții naționale“, în special a factorului militar, a fost sesizat în lucrarea memorialistică *Trei*

zile din istoria Bucureștiului eroic, de generalul în rezervă Dan Ionescu, care „reliefa în insuficientă măsură activitatea P.C.R.“, lucrarea *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist*, de Gh. Romanescu și L. Loghin, sau culegerea de documente *Pentru eliberarea patriei*, sub redacția lui A. Bantea și Gh. Zaharia, și reportajul istoric *Și a fost ora H*, de H. Zincă.

În grupul lucrărilor sesizate de cenzură deoarece conțineau „pasaje cu invective și imprecații“ la adresa Internaționalei I sau Comunei din Paris, ori erau „tributare cultului personalității lui Stalin“, erau menționate volumul *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1821–1878*, culegerea *Constantin Dobrogeanu Gherea — Corespondență*, sub îngrijirea lui I. Ardeleanu, lucrarea *Fr. Engels în publicistica românească*, sub redacția lui I. Popescu-Puțuri și A. Deac, ca și versiunea inițială a culegerii *Lenin văzut de români — documente și amintiri*, coordonatori aceiași I. Popescu-Puțuri și A. Deac, ce „conținea mai multe pasaje în care înfățișarea fizică a conducătorului sovietic era descrisă necorespunzător“.

O serie de lucrări au atras atenția cenzorilor deoarece fie conțineau aprecieri prea pozitive, fie dimpotrivă discredita imaginea unor lideri comuniști căzuți în dizgrație. Dacă din volumul *Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie–februarie 1933* „se desprindea o apreciere prea pozitivă a lui V. Luca în timpul luptelor de la Lupeni, 1929“, în alte lucrări, precum *Eugen Rozvan — Evocări*, de M. Popa, P.C.R. — *stegarul luptelor revoluționare în anii 1929–1933*, același V. Luca era calificat ca „element fracționist care avea legături cu Siguranța“. Menționau „cu o mare frecvență“ numele lui V. Luca, Ana Pauker, Al. Drăghici și Gh. Apostol, citau pasaje largi din cuvântări și articole ale acestora, iar uneori „reluau aprecieri mai vechi asupra unor merite ce le-au fost atribuite“ lucrări ca: *România în anii revoluției democrat-populare, 1944–1947*, de Gh. Zaharia și colectiv, *Cronica unor zile eroice*, sub redacția lui V. Liveanu, *Luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie–februarie 1933, P.C.R. și masele populare, 1934–1938*, *Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R., 1921–1933*, *Frontul Unic Muncitoresc*, de Gh. Țuțui și A. Petric, *Românii și rezistența franceză în anii celui de-al doilea război mondial*, sub redacția lui Gh. Vasilichi și M. Florescu, care păcătuiau în ochii cenzurii și pentru faptul că menționau, „inclusiv cu merite“, o serie de lideri social-democrați, între aceștia „transfugul Mișa Levin“, considerat militant în anii 1945–1946, ori Șerban Voinea. În ceea ce-l privește pe C. Titel Petrescu este remarcată „incertitudinea în privința prezentării acestuia“. Dacă din *Cronica unor zile eroice* „rezultă clar poziția duplicitară pe care s-a situat încă în perioada ce a precedat momentul 23 august“, în lucrarea *Frontul Unic Muncitoresc* liderul social-democrat era considerat „ca adept consecvent al colaborării dintre social-democrați și comuniști, direcție în care ar fi acționat cu fermitate până în anii 1945–1946“⁸.

O categorie distinctă de semnalări face referire la scrierile reeditate, culegeri selective de documente și studii de reconsiderare a operei științifice a unor isto-

⁸ A.N.D.J. SM, *Fond cit.*, d. 12, f. 97–111.

rici. Aflăm că, în acest sector, s-a propus reeditarea integrală a câtorva lucrări, care nu au putut primi „bun de tipar“ în forma respectivă deoarece, „paralel cu elemente valoroase și idei progresiste“, cuprindeau în structura lor „teze și aprecieri deosebit de dăunătoare, care nu puteau fi rezolvate prin studii introductive sau adnotări editoriale“. Este vorba de lucrări în care „reveneau frecvent pasaje cu conținut injurios, denigrator la adresa comunismului, marxism-leninismului, texte mistice, idealiste“ sau care „făceau apologia unor concepții, doctrine politice reacționare, ponegreau poporul, figuri de patrioți români, vehiculau idei raseiste, șovine și jignitoare la adresa altor popoare“ ori „ridicau probleme de oportunitate politică, cu implicații pentru relațiile externe ale țării noastre“. Semnalate de către D.G.P.T., unele lucrări au fost scoase din plan de către edituri, altele — după ce au trecut prin filtrul cenzurii, mai exact printr-un „proces de selecție riguroasă a textelor propuse spre reeditare“ — și după ce „li s-au îmbunătățit studiile introductive“, au primit aviz de tipărire.

Volumul *Nicolae Iorga — Etudes Byzantines*, ce urma să fie reeditat în 1969, sub îngrijirea lui Eugen Stănescu, în Editura Academiei, a ridicat serioase probleme legate de „concepțiile lui Iorga în legătură cu prezența, rolul îndeplinit de valahii din sudul Dunării în epoca bizantină, inclusiv reflecții asupra modului în care România trebuia să salvgardeze interesele conaționalilor din Balcani“. Propus, de asemenea, pentru reeditare integrală, volumul *V. Pârvan — idei și forme istorice memoriale*, sub îngrijirea lui I. Pascadi, cuprindea, din perspectiva cenzurii regimului, „numeroase elemente idealiste și mistice, aprecieri naționaliste și atitudini anticomuniste“. Volumul VIII din *Opere — Barbu Ștefănescu Delavrancea* conținea „unele cuvântări în care Delavrancea aducea o serie de acuzații socialismului, altele în care abordează problema agrară de pe pozițiile conservatoare ale marii moșierimi, sau care cuprindeau puternice accente xenofobe“. Lucrarea autobiografică a lui N. Iorga, *O viață de om, așa cum a fost*, reeditată într-o formă prescurtată, Editura Minerva, a ridicat „la lectură“ (a se înțelege cenzură) „o serie de probleme politice ca: apologia monarhiei sau atribuirea ca merite în istoria patriei unor politicieni reacționari ca A. C. Cuza, P. Șeicaru, aprecieri dure la adresa statului bulgar. Mai mult, studiul introductiv, aparținând lui V. Râpeanu, combătea „pe cei care confundă azi doctrina națională a lui N. Iorga cu ura și șovinismul“ și susținea că „niciodată el nu a promovat eliminarea din viața politică a celor de alt neam“. Probleme de aceeași natură au intervenit și în cele două volume din *România cum era până la 1918*, ediție îngrijită de L. Cursaru, unde, în plus, „erau vehiculate aprecieri necorespunzătoare formulate de N. Iorga la adresa naționalităților conlocuitoare (mai ales a ungarilor și evreilor) sau a unor popoare vecine (ruși, de exemplu)“. Pasaje cu „conținut jignitor la adresa naționalităților conlocuitoare“, „puternice accente xenofobe“, cu „epitete jignitoare la adresa ungarilor, sașilor, evreilor“ au fost semnalate în unele pasaje din volumul *N. Iorga — Scrieri alese*, traducere în limba maghiară și, la fel, în Gh. Barițiu și contemporanii săi — *Scrieri și documente*, sub redacția lui Ștefan Pascu, *Al. Papiu Ilarian — Corespondență*, sub redacția lui I. Pervain.

Studiul introductiv, semnat de V. Cândrea, la volumul *Bizanț după Bizanț*, „nu cuprindea, practic, nicio rezervă critică asupra concepțiilor lui Iorga“, deși în lu-

crare, potrivit aprecierii cenzorilor, acesta „manifesta tendința de a exagera rolul bisericii în conservarea civilizației bizantine“. În studiul introductiv la antologia *N. Iorga — Scrieri istorice*, Barbu Teodorescu — pentru a dovedi că Iorga recunoaște, sub anumite aspecte, importanța marxismului — „cita pasaje prin care savantul contesta în mod dur originalitatea concepțiilor lui Marx“.

Culegeri de studii ca *N. Iorga — Omul și Opera*, limba franceză, sub readcția lui D. M. Pippidi, *Nicolae Iorga — Despre om și operă*, *N. Iorga — Istoric al Bizanțului*, sub redacția lui Eugen Stănescu, ca și grupajele de studii publicate, cu prilejul aniversării centenarului nașterii savantului, în „Studii-Revista de istorie“, „Revue Roumaine d'Histoire“ nr. 4/1971, „Magazin istoric“ nr. 6/1971, „Revista arhivelor“ nr. 3/1971, semnate de istorici ca M. Berza, M. Holban, D. M. Pippidi, D. Berindei, Șt. Ștefănescu, Al. Zub, Gh. Buzatu, V. Netea, E. Stănescu, G. Georgescu-Buzău, A. Sacerdoțeanu, „se rezumau la prezentarea concepțiilor savantului asupra istoriei, a metodelor de cercetare a faptelor și proceselor istorice, a fenomenelor literar-artistice etc., fără a le analiza în mod critic de pe poziții marxiste“. Mai mult, P. Popescu, în articolul *N. Iorga la Academia Română*, caracterizând ca materialistă gândirea istorică a lui Iorga, „combătea pe cercetătorii contemporani care susțin idealismul concepției istorice a acestuia în legătură cu rolul maselor și personalităților în istorie, ori cu influențele romantismului în interpretarea trecutului“⁹.

Concluzia cenzorilor în legătură cu această categorie de lucrări, ce pune în evidență o altă tendință manifestată în istoriografia română a perioadei de liberalism, era că „în acțiunea de valorificare, în dorința de *depășire a unor practici mai vechi, ce relevau cu precădere laturile negative* din operele analizate, se resimte în prezent *tendința de trecere în cealaltă extremă*“. Autorii unor asemenea studii „se rezumă de obicei la expunerea fondului valoros de idei, fără să avertizeze cititorul asupra limitelor și concepțiilor greșite ale lucrării prezentate“, respectiv personalității studiate. Se reproșa autorilor nu doar faptul că nu făceau „o analiză critică aprofundată a tezelor inacceptabile“, dar că le și menționau, recurgând la „formule stereotipe“ de genul „cu toate limitele determinate de epoca și clasa căreia-i aparținea...“, sau „personalitate contradictorie“, „în ciuda contradicțiilor existente în concepția sa“.

O categorie de semnalări aveau în vedere acele lucrări, studii și articole de istorie care cuprindeau „*aprecieri necorespunzătoare asupra unor momente importante din istoria poporului român*“. Au fost semnalate unele „confruntări de opinii, purtate într-o manieră necorespunzătoare și constituind prilejuri de vehiculare a unor teze deseori nefavorabile poporului nostru“, cel mai frecvent în lucrări abordând problema formării poporului și a limbii române. Unele materiale au fost semnalate pe motiv că „prezintă unilateral aceste procese“, în altele era „minimalizat rolul elementului latin“ sau „negată orice influență slavă“; o serie de materiale „restrângeau aria geografică de romanizare și implicit de etnogeneză“ a românilor, sau „o strămutau total în spațiul sud-dunărean“. Uneori „problema continuității poporului român pe întreg spațiul nord-dunărean era

⁹ *Ibidem*, f. 111–115.

contestată“, existând multe cazuri de „prezentare strict «informativă» a teoriei lui Roesler“; erau „ironizați istorici care susțin perenitatea la români a conștiinței originii lor latine“, era „negat caracterul etnic românesc al unora din culturile materiale sau formațiunile politice prefeudale“ de pe teritoriul României. Într-o serie de lucrări, au fost semnalate „formulări inoportune privind formarea și dezvoltarea unei națiuni moldovenești de sine stătătoare“, sau privind „existența unei limbi moldovenești distincte“¹⁰.

Au existat semnalări și intervenții și în legătură cu alte momente istorice importante, precum 1821, 1848, unirea principatelor din 1859 și îndeosebi făurirea statului național unitar român. Acestea priveau, de obicei, „prezentări unilaterale“ sau „aprecieri contradictorii ori tributare unor puncte de vedere străine“ asupra caracterului revoluțiilor de la 1821 și 1848, precum și asupra căilor prin care s-a împlinit desăvârșirea statului național unitar român. Alte semnalări au fost determinate de „tratarea izolată, pe provincii, a anumitor evenimente, fenomene sau procese istorice“, „exagerarea factorului extern în istoria poporului român“, „invecive la adresa unor personalități istorice luminoase“¹¹, „interpretarea în spiritul vechii istoriografii burgheze“ a unor probleme legate de periodizarea istoriei României, de „prezentare apocaliptică, obiectivistă“ a unor procese social-economice sau spirituale, „cu tente de ripostă la concluziile adoptate de istoriografia noastră contemporană în spiritul materialismului istoric“.

O categorie de semnalări a privit „*modul nejuducios de încadrare a trecutului naționalităților conlocuitoare în istoria patriei comune*“. În ce privește lucrările în limba română, unele „reluau teze care vehiculau concepții cu iz naționalist“, altele „ignorau total contribuția pe care personalități din rândul naționalităților conlocuitoare au adus-o la dezvoltarea culturii și științei, la progresul patriei comune“. În lucrări și reviste în limba maghiară, organul de control semnală faptul că, în unele, „se consemna doar lapidar ideea apartenenței la România“, în altele „erau omise aspecte ale conlucrării dintre românii și maghiarii din țara noastră“. Cel mai adesea, activitatea personalităților maghiare transilvănene „era prezentată în strânsă legătură cu viața social-politică și spirituală din Ungaria, acreditându-se ideea comunității de soartă a maghiarilor din nordul bazinului dunărean, sau chiar apartenența lor la o patrie comună“. Pe planul cercetării istorice, s-au identificat „unele tendințe exclusiviste, naționaliste“, concretizate — spre exemplu — „prin formularea, de către istorici maghiari, a cerinței diviziunii muncii în cercetarea istoriei după naționalitate, implicând existența unor istorii paralele“¹².

Concluziile cenzorilor privind scrisul istoric în perioada analizată trasau totodată liniile directe în acest domeniu. Se menționa că:

a. perioada instaurării puterii democrat-populare și de construcție socialistă „continuă să rămână insuficient cercetată“;

¹⁰ *Ibidem*, f. 116–120.

¹¹ A.N.D.J. BH, *Fond cit.*, d. 24, f. 30–36.

¹² *Ibidem*, f. 36–43; A.N.D.J. SM, *Fond cit.*, d. 12, f. 127–133.

b. pentru perioada anterioară, mai ales intervalul interbelic, deși au apărut mai multe lucrări de autori diferiți, „concluziile la care se ajunge nu rareori sunt contradictorii“;

c. a început editarea de lucrări cu caracter bibliografic, cronologii de date istorice și alte instrumente de lucru utile, atât pentru cercetător, cât și pentru masa largă a cititorilor interesați de probleme de istorie, dar autorii sau colectivele care au lucrat la elaborarea lor „nu au pornit de la criterii științifice unitare bine stabilite“;

d. multe din lucrările de istorie a mișcării comuniste și muncitorești au fost contractate de unii autori la alte edituri decât cea politică, dar care „nu dispun de redactori de specialitate în măsură să manifeste exigență față de manuscrise slab realizate din punct de vedere politic, științific și editorial“;

e. continuă „practica dăunătoare“ ca lucrările dedicate diverselor aniversări să fie „elaborate și pregătite pentru tipar în pripă și să apară după trecerea aniversării“;

f. procesul editorial al lucrărilor de istorie „nu este sprijinit în mod eficient de publicațiile de specialitate“;

g. recenziile asupra lucrărilor apărute „sunt publicate cu mari întârzieri“ și „se limitează de obicei la rezumarea conținutului și la complimentări reciproce“, nefiind, deci, destul de critice.

Pentru eficientizarea activității de control a publicațiilor, cenzorii propuneau o strângere a lațului. „Considerăm — opinau ei în 1972 — că sectoarele de specialitate ale Academiei de Științe Sociale și Politice sau I.S.I.S.P. și-ar putea aduce o contribuție mai substanțială, pe linia dezbaterii unora dintre lucrările apărute și a sprijinirii autorilor în elucidarea unor probleme, în perioada de elaborare a lucrărilor, *de discutare* a manuscriselor și *de avizare politică* a unor probleme mai dificile“. Cu alte cuvinte, un control riguros încă din fașă, din perioada de elaborare a lucrărilor. Considerau, de asemenea, că „ar fi de dorit o preocupare mai substanțială pentru clarificarea poziției față de unii istorici (ca P. S. Năsturel, Florea Bobu Florescu, Alex. Ciorănescu, Radu R. M. Florescu) transfugi sau stabiliți de mai mult timp în străinătate“¹³.

Pentru cenzură și cenzori rămâneau, de asemenea, actuale greutățile legate de „procesul îndelungat de tipărire a lucrărilor de istorie“, din care cauză „acestea suferă modificări repetate, greu de urmărit în totalitate de factorii de răspundere“.

¹³ A.N.D.J. SM, *Fond cit.*, d. 12, f. 65–67.